

Ірина Холяк
(Глухів)

УДК 808.5:81'276.6:62,

КОГНІТИВНИЙ ТИП ОСОБИСТОСТІ АВТОРА І МОВНІ ВІДХИЛЕННЯ У НАУКОВОМУ ТЕКСТІ В АСПЕКТІ РЕДАГУВАННЯ

У статті досліджено психологічні особливості автора наукового тексту, важливі у його науково-пізнавальній та текстотвірній діяльності. Текстотвірну діяльність науковця розглянуто як єдність мотиваційних, операційних, афективних і вольових аспектів. Закцентовано на труднощах, які можуть виникати при породженні наукового тексту з огляду на особливості аналітико-синтетичної мисленнєвої діяльності вченого. Визначено специфіку редакторського читання наукового тексту як потоку свідомості, що контролюється наявною у свідомості редактора моделлю еталонного, ідеального тексту. Проаналізовано мовленнєві відхилення у науковому тексті, спричинені домінуванням тих чи інших рис когнітивного стилю автора. З'ясовано психологічні причини відхилень у побудові наукового тексту крізь призму процесу редагування. Доведено, що особливості когнітивного стилю автора впливають на формування його індивідуального стилю і специфіку відхилень від культуромовного еталону наукової комунікації.

Ключові слова: науковий текст, редагування, саморедагування, відхилення, когнітивний тип особистості автора, психологічні особливості автора наукового тексту, текстотвірна діяльність.

Постановка проблеми. Класична теорія редагування виходить із того, що редагування в основному є творчим процесом, а тому і сама теорія редагування будується як творча наука. Незначна частина операцій у редагуванні ґрунтується на нормативній основі (наприклад, лінгвістичні норми, зафіксовані правописом, чи логічні норми). Тож вважаємо, що редагування можна позиціонувати у функціональному аспекті, тобто «як відкритий процес, залучений до творчої, отже, осмисленої текстопороджувальної діяльності» [1, с. 17 – 18].

Науковий стиль у порівнянні з іншими функціональними стилями літературної мови характеризується найбільшою повнотою вираження процесу мислення. Тому при породженні наукового тексту можуть виникати труднощі, спричинені специфікою аналітико-синтетичної мисленнєвої діяльності вченого, який стикається зі складним завданням репрезентувати свої наукові здобутки у такій текстовій формі, яка б не тільки адекватно передавала інтелектуальний зміст, а й відповідала критеріям культури мовлення у сфері наукової комунікації. Творчий бік діяльності редактора при цьому пов'язаний з інтерпретацією авторського задуму і зіставленням реального тексту з культуромовним еталоном формування наукового тексту [1, с. 18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині загальноновизнаною є важливість не тільки фахового, а й авторського редагування тексту (рукопису) наукового твору в процесі підготовки його до оприлюднення. Погляди на ключові аспекти редагування наукового тексту висвітлені в роботах М. П. Котюрової, О. О. Баженової, Н. Ф. Непійводи, Н. В. Зелінської, М. С. Тимошика та ін.

У другій половині ХХ століття ідея про те, що вивчення мови є ключем до пізнання людини і світу, стала провідною методологічною настановою для представників низки гуманітарних дисциплін. Сучасні дослідження дискурсів органічно поєднують вивчення «власне» мовних процесів і різноманітних духовних, психологічних, соціальних та інших виявів людини, яка постійно «живе в мові». З огляду на це **актуальність** нашої розвідки обумовлена необхідністю дослідження психологічних особливостей автора наукового тексту, важливих у його науково-пізнавальній та текстотвірній діяльності, а також потребою інвентаризації та аналізу відхилень у побудові тексту, зумовлених цими особливостями. **Метою** статті є аналіз мовленнєвих відхилень у науковому тексті, причиною яких є когнітивний тип особистості автора наукового тексту, **завданнями** – опис типових рис особистості, важливих для науково-пізнавальної та текстотвірної діяльності, з'ясування психологічних причин відхилень у побудові наукового тексту крізь призму процесу редагування (чи саморедагування).

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-який інтелектуальний продукт (ідея, концепція дослідження, інтерпретація емпіричних даних тощо) набуває остаточного

концептуального вигляду в науковому тексті, через посередництво якого він потрапляє в певний історичний контекст, висвітлюються його зв'язки у предметному полі відповідної науки, він розглядається крізь призму нормативних вимог до наукового тексту як окремого жанру. Текстотвірна діяльність науковця відбувається в єдності мотиваційних, операційних, афективних і вольових аспектів [2, с. 33]. Як зазначає Н. П. Пешкова, «текст перебуває в «епіцентрі» між процесами породження і розуміння, осмислення, або між задумом і смыслом». «Життєвий цикл» тексту вона визначає як ланцюжок «замисел – текст – смисл» [3]. У цьому сенсі редагування наукового тексту потребує особливого стану свідомості: у цьому стані домінуючим є зосередження уваги на тексті, його формі та змісті: редактор (або автор у випадку саморедагування) прагне поліпшити текст, не ігноруючи при цьому «загрозу зміщення смислу» [1, с. 17].

Читання як різновид інтелектуальної діяльності породжує у суб'єкта цієї діяльності певним чином керований потік свідомості. У процесі редакторського читання цей потік контролюється наявною у свідомості редактора моделлю еталонного, ідеального тексту, яка передбачає його формально-змістову єдність. У процесі редагування з орієнтуванням на модель еталонного тексту, на думку М. П. Котюрової, виникає два питання: перше стосується особистості автора з притаманними йому рисами як чинник текстотворення, друге полягає у визначенні ролі креативного компонента в текстотвірній діяльності як формі наукової творчості. Вона описала типові властивості особистості, важливі для науково-пізнавальної та текстотвірної діяльності, та з урахуванням встановлених психологами когнітивних стилів як фундаментальних особистісних характеристик виділила такі типи особистості автора тексту: «споглядач», «класифікатор» і «синтетик» [1, с. 147]. На основі цієї класифікації типів особистості автора наукового тексту проаналізуємо відхилення від норми у побудові текстів наукового стилю, спричинені домінуванням тих чи інших рис когнітивного стилю автора.

«Споглядач» орієнтований на феноменологічний опис явищ (у психології «феноменологічним» вважають дослідження, орієнтоване не на об'єктивний факт, а на його унікальне суб'єктивне переживання конкретною людиною). Здебільшого «феноменологічним» називають чисто описовий метод, який не претендує на встановлення причинно-наслідкових зв'язків. У текстах, які продукує «споглядач», широко використовують: розмовну лексику і фразеологію: *Такий тип іміджу, як на нас, є найбільш оптимальним у професійній діяльності вихователя дошкільного закладу (треба: на наш погляд); Вказані елементи знаходяться у неперервній динаміці їх прояву (треба: перебувають); Провідна функція антропологічного підходу в педагогіці – гносеологічна, бо саме вона відображає загальний світогляд до змісту педагогічного знання (треба: тому що, адже) прийменники з неточним значенням, недоречно вжиті дієслова-зв'язки: **З боку багатьох вимірності трактування терміна «інтерес» як психологічної категорії, важливими для нашого дослідження стали роботи таких вчених С. Рубінштейна, Л. Виготського та ін.** (треба: з погляду, з позиції). У професійній праці особистість **виступає** у функціональному аспекті (треба: реалізується); Логічним наслідком **стає** виокремлення мотиваційної структури особистості учня на етапі вибору професії (треба: є); Діяльнісний підхід **включає** функціональні характеристики фахівця (треба: охоплює); Таким чином, **вважаємо** безпосередній зв'язок поняття «націоналізм» з предметом нашого наукового пошуку (треба: стверджуємо).*

«Класифікатор» прагне до встановлення формально-логічних відношень між поняттями. Водночас може недоречно використовувати мовні одиниці для вираження логіко-семантичних відношень між поняттями: *Викладачам-практикам відомо, що діяльність без **прийнятої** мети не є повноцінною та достатньо ефективною (треба: визначеної); Процес активізації відбувається тоді, коли педагог забезпечує **надбання** нових знань, оволодіння новими вміннями... (треба: набуття); Культурологічний підхід **будується** на визнанні прав людини на вільний розвиток і виявлення своїх здібностей (треба: ґрунтується).*

«Синтетик» орієнтований на цілісне бачення предмета і семантичну лаконічність вираження думки. Семантична лаконічність пов'язана з мовними законами економії та аналогії, під дією яких у науковому мовленні може відбуватися не тільки звуження значення, але і його розширення за рахунок зв'язку зі словом широкої семантики. З погляду мовленнєвої культури це

спричиняє те, що автор з метою посилення контексту вживає додаткове слово широкої семантики [1, с. 151]: **Результати фактичного стану формування професійного інтересу у кваліфікованих робітників аграрної галузі свідчать про необхідність виявлення причин такого стану**(результати – надлишкове слово); **Процес активізації пізнавальної діяльності повинен відбуватися систематично** (процес – надлишкове слово); **Професіогенетичний підхід базується на необхідності виявлення системних характеристик професіонала не тільки в їх актуальному стані, але і в динаміці** (на необхідності – надлишкове слово).

Взявши за основу ще один критерій диференціації типів особистості, а саме відсутність чи наявність емоцій у процесі пізнавальної та текстотвірної діяльності, можна, спираючись на дослідження М. П. Котюрової, виокремити такі типи особистості автора наукового тексту: «реаліст» і «романтик» [1, с. 147].

«Реалістові» притаманна логічність, послідовність, стрункість у викладі матеріалу. Однак прагнення автора до впорядкування думок «може стикатися з труднощами лексико-семантичного та граматичного узгодження» [1, с. 152]: **Аналіз категорії інтересу з позиції філософії акцентує увагу на таких важливих його характеристиках, як суб'єктність, спрямована активність, причиново-наслідкова зумовленість**(треба: дослідник, проаналізувавши, акцентує увагу...). **Аналіз змісту біологічних дисциплін дає змогу говорити про можливість цілеспрямованого використання екологічного та валеологічного потенціалу лекційних та семінарських курсів у циклі біологічних наук**(треба: проаналізувавши зміст біологічних дисциплін, **можемо** зробити висновок про...). Наведені приклади демонструють логічний зсув: недоречно елімінувати суб'єкта дії, оскільки це призводить до неточного вираження логіко-семантичних відношень між поняттями і заважає адекватному розумінню тексту реципієнтом.

«Романтику» властиві асоціативність, наявність уточнювальних елементів, супровідної інформації тощо. При цьому необхідно об'єднати інформацію мовними засобами, які адекватно передають процес авторської думки. Некоректне висловлення думки може спричинити різні відхилення, зокрема неузгодженість граматичних категорій: **У статті, написаною співавторстві, дисертантці належить обґрунтування основної мети та конкретних цілей, змісту, засобів, форм, методів, прийомів, педагогічних технологій професійно-технічної освіти**(треба: у статті, написаній...). **Аналіз практики формування професійного інтересу майбутніх кваліфікованих робітників зумовлює подальшу логіку дослідження: конкретизація та обґрунтування педагогічних умов формування професійного інтересу майбутніх кваліфікованих робітників**(треба: ...зумовлює подальшу логіку дослідження: конкретизацію та обґрунтування педагогічних умов...). **Для успішного здійснення професійної діяльності кваліфікованого робітника вирішальне значення має інтерес до змісту діяльності, дієздатність, воля та ін**(треба: для успішного здійснення професійної діяльності кваліфікованим робітником).

Увага автора може бути зосереджена на «макросмислах», звідси – «стрибки» думки, які призводять до неточності зв'язку компонентів у словосполученні, словосполучень у реченні, предикативних одиниць у складному реченні, наприклад: **У період дорослішання** (за віковою періодизацією розвитку особистості Л. Виготського, Д. Ельконіна), який триває від 11 – 12 до 20 років і охоплює підлітковий вік, ранню та зрілу юність, **головною його особливістю є перехід від дитинства до дорослості**(треба: у період дорослішання... **головним є** перехід від дитинства до дорослості). У наведеному прикладі відхилення має суто психологічну причину виникнення, зумовлену дистантним розташуванням частин речення: **у період дорослішання ... головною його особливістю є...** Проаналізуємо ще декілька прикладів: **Цей процес охоплює не лише здатність оперувати набутою сукупністю ЗУНів, але і бажанням здобувати їх**(треба: охоплює... **здатність... і бажання**...). **Рівень сформованості професійного інтересу кваліфікованого робітника аграрної галузі визначає міру відповідності кількісних та якісних характеристик досліджуваного явища з ідеальною моделлю такого**(треба: ...**відповідності ідеальній моделі**...). Поділяючи думку М. П. Котюрової, вважаємо, що відхилення такого типу мають психолінгвістичне підґрунтя і не пов'язані з нормативно-мовною компетентністю з огляду на їх граматичну прозорість [1, с. 155].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. У наукових текстах зафіксована і збережена найважливіша пізнавальна цінність – наукове знання. Ми дослідили відхилення в побудові наукового тексту, зумовлені психологічними особливостями автора, зокрема специфікою його когнітивного стилю. Домінантна риса когнітивного стилю науковця активно впливає на процес породження тексту, в результаті чого можуть виникати різні відхилення і навіть помилки. Особливості когнітивного стилю автора впливають на формування його індивідуального стилю і специфіку відхилень від культуромовного еталону наукової комунікації. З погляду практичних перспектив дослідження вважаємо, що ознайомлення молодих науковців із універсальними психологічними особливостями автора наукового тексту, важливими у його текстотвірній діяльності, може надати їм знання про ступінь відповідності своєї текстотвірної компетентності професійним еталонам; уявлення про свої переваги і недоліки у процесі текстотворення, про шляхи самовдосконалення; усвідомлення свого індивідуального способу успішної діяльності, свого індивідуального стилю текстотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Которова М. П. Культура научной речи: текст и его редактирование : учебное пособие / М. П. Которова, Е. А. Баженова. – М. : Флинта: Наука, 2008. – 280 с.
2. Мова і мовлення в просторі наукової і практичної діяльності психологів: монографія / за ред. В.В. Андрієвської. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 140 с.
3. Пешкова Н. П. Психолінгвістические аспекты типологии научного текста [Електронний ресурс] / Н. П. Пешкова. – Режим доступу. – <http://www.disscat.com/content/psikholingvisticheskie-aspekty-tipologii-nauchnogo-teksta>

Холявко И. Когнитивный тип личности автора и речевые погрешности в научном тексте в аспекте редактирования.

В статье исследуются психологические особенности автора научного текста, важные в его научно-познавательной и текстотворческой деятельности. Текстотворческая деятельность ученого рассматривается как единство мотивационных, операционных, аффективных и волевых аспектов. Акцентировано внимание на трудностях, которые могут возникать в процессе создания научного текста, с учетом особенностей аналитико-синтетической мыслительной деятельности ученого. Определена специфика редактирующего чтения научного текста как потока сознания, контролируемого существующей в сознании редактора моделью эталонного, идеального текста. Проанализированы речевые погрешности в научном тексте, причиной которых является доминирование тех или иных черт когнитивного стиля автора. Определены психологические причины отклонений в построении научного текста через призму процесса редактирования. Доказано, что особенности когнитивного стиля автора влияют на формирование его индивидуального стиля и специфику отклонений от культурно-речевого эталона научной коммуникации.

Ключевые слова: научный текст, редактирование, саморедактирование, погрешность, когнитивный тип личности автора, психологические особенности автора научного текста.

Kholyavko I. The Cognitive Type of the Author's Personality and Speech errors in Scientific Text in Terms of Editing.

The article examines the psychological characteristics of the author of the scientific text, in his important scientific and informative text-creative activity. Text-creative activity of the scientist is seen as a unity of motivational, operational, affective and volitional aspects. The attention is focused on the difficulties that may arise in the process of creating a scientific text, taking into account the features of analytical and synthetic thinking activity of the scientist. Specificity of edited reading scientific texts as a stream of consciousness, controlled by existing in the minds of the editor of the reference model, the ideal text. Analyzed speech errors in scientific text, caused by the dominance of particular features of the cognitive style of the author. The psychological causes of deviations in the construction of scientific text through the prism of the editing process were determined. It is proved that the characteristics of the cognitive style of the author influence the formation of his individual style and specifics of deviations from the cultural and scientific communication standard speech.

Key words: scientific text, editing, self-revision, error, cognitive type of the author's personality, psychological characteristics of the author of the scientific text.